

A Csanád vármegyei németység kitelepítéséről

Miklós Péter¹

Absztrakt

1946 nyarán kitelepítették Csanád vármegye (amelynek területe mai Csongrád megye délkeleti és Békés megyei déli részén volt) német lakosságának nagy részét. A németység kitelepítését a közép- és kelet-európai régióból egyébként mind az amerikai, mind a brit, mind a szovjet nagyhatalom támogatta. A folyamat Csanád megye területén három falut (Almáskamarás, Kübekháza, Újszentiván) [UTF-8?]â ahol többen éltek németek [UTF-8?]â és mintegy négyezer-hétszáz embert érintett. A tanulmány forrásai a Magyar Nemzeti Levéltárban Csongrád Megyei Levéltárában őrzött iratok voltak: elsősorban a Csanád vármegyei alispán korabeli jelentései voltak. Ezekből a dokumentumokból [UTF-8?]â amelyek nem pusztán az kitelepítés eseménytörténete, illetve helytörténeti forrásértékük miatt értékesek [UTF-8?]â kiderül, hogy a helyi nemzetiségek között a konfliktusok politikai okokból alakultak ki az 1940-es években, amelyek véget vetettek az évszázados békés együtt-, illetve egymás mellett élésnek.

Az egykori Csanád vármegye (amelynek területe a mai Békés megye déli, illetve a mai Csongrád megye délkeleti részén fekszik) nemzetiségei – németek, szerbek, románok, szlovákok – közül a második világháborút követő népességmozgások a németséget és a szlovákságot érintették. Elek (amely 1946 tavaszán közigazgatásilag átkerült Békés vármegyéhez) és Almáskamarás nagyobb számú német lakossága mellett Kübekháza és Újszentiván kisebb létszámú németségét is kitelepítették 1946 folyamán.² 1947-ben pedig Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva szlovákságának nagy része távozott Csehszlovákiába, s helyükre a Felvidékről kitelepített magyarok kerültek.³

A Csanád vármegyei szerbeknek sajátos szerep jutott 1945 után: a megszálló szovjetek ugyanis politikai szövetségest láttak bennük és támogatták őket. A Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjának délszláv szekciója 1946 májusában Baján tartotta kongresszusát. Csanád vármegyéből a helyi (battonyai, magyarcsanádi, szőregi, deszki és újszentiváni) szerbséget Sevics Koszta, Sztárcevic Száva, Neducsics Sztэфán, Neducsics Dragutin és az újszentiváni Putnik Jován képviselte. Névsorukat – a következőkben idézendő megjegyzésekkel – 1946. július 25-én küldte meg Pásint Ödön, a miniszterelnökség nemzetiségi ügyekért felelős osztálytanácsosa⁴ Páll Endre csanádi alispánnak. *„Mivel a jugoszláv–magyar együttműködés szempontjából is nagy súlyt fektetek arra, hogy a hazai délszlávok nemzetiségpolitikai helyzete minden tekintetben kielégítő és kifogástalan legyen, fentieket azzal közlöm bizalmasan Alispán Úrral, hogy nevezettek ebbéli minőségéről és működéséről tudomása legyen és azzal kapcsolatos esetleges észrevételét hozzá tegyehesse.”*⁵

A csanádi régióban élő németek közül 1945–1946 folyamán többen kérelmezték a belügyminisztériumnál a névmagyarosítást. Ezzel talán a magyar nemzethez való tartozásukat (magyar identitásukat szerették) volna kifejezni, de az is lehet, hogy pusztán a kitelepítést – és a nyomában járó létbizonytalanságot – kísérelték volna meg elkerülni ezzel a szimbolikus lépéssel. Például az eleki tanítónő, Sarlós Ferencné Mahler Katalin leánykori családnevét – a belügyminisztérium 1945. június 13-án kelt engedélye értelmében – Molnárra változtatta.⁶ Ez a névváltoztatási eset is alátámasztja Banner József *Elek község német személynevei* című dolgozatában tett megállapítását. *„A névmagyarosítás Eleken az első világháború után kezdődött, de 1945-ig csak szórványosan fordult elő az iskolázott kispolgárság (elsősorban hivatalnokok, állami tisztviselők) között. Tömeges névmagyarosításra 1945-től került sor. Néhány magyarosítás azonban a kitelepítés után, sőt a legutóbbi időkben is történt.”*⁷

1945 júliusában az ambrózfalvi szlovákok egy csoportja írásban közölte a helyi nemzeti bizottsággal Csehszlovákiába való kitelepülésének szándékát. A nemzeti bizottság ezt továbbította a külügyminisztériumba, ahonnan 1945 szeptemberében az alábbi állásfoglalás (Gyöngyösi János külügyminiszter egyik nyilatkozatának részlete) érkezett.

*„A magyar kormány mindenekelőtt szükségesnek tartja megállapítani azt, hogy a maga részéről ilyen népcserét vagy áttelepítést soha nem kezdeményezne, és ahhoz csakis nemzetközi megállapodás alapján járulna hozzá. Nem kezdeményezne a magyar kormány ilyen elgondolást azért, mert nem tartja sem humánusnak, sem demokratikusnak kiszakítani népcsoportokat arról a helyről, ahol születtek, ahol már őseik is verejtékeztek s ahol munkás életükkel gyökeret vertek. De nem zárkozhatna el a felvetett kérdés mérlegelésétől, ha a magyarországi szlovákság körében nyilvánulna meg olyan irányzat, amely megtagadni akarná az évszázadok óta vele együtt élő magyarsággal a kapcsolatokat.”*⁸

A külügyminiszter idézett állásfoglalása kétségtelenül jó diplomáciai érzékkel került megfogalmazásra. Egyrészt kijelenti, hogy a magyar kormány az lakosság-cserét és az áttelepítést nem kezdeményezi. Ennek az ad különleges hangsúlyt, hogy szinte valamennyi szomszédos országban intézményes üldöztetésben volt része akkoriban a magyarságnak. Jugoszláviában 1944–1945 fordulóján szabályosan írtóhadjáratot folytattak a délvidéki magyarok ellen, amelynek több tízezer halálos áldozata volt. Csehszlovákiában az Edvard Beneš nevével fémjelzett elnöki dekrétumok értelmében lett a felvidéki magyarok osztályrésze az elűzetés (a magyar állam területére), illetve az államon belüli áttelepítés (főleg a már kitelepített németek helyére). Romániában pedig ugyan 1945 februárjában kihirdették a nemzetiségi statútumot (amelyet a gyakorlatban soha nem hajtottak végre), mégis hátrányos megkülönböztetéssel sújtották a magyarokat, s még – ha nem is tömeges mértékben – magyarelles pogromokra is sor került.

Gyöngyösi állásfoglalása másrészt viszont reálpolitikusi szemléletmódról árulkodik, hiszen elismeri, hogy egy esetleges nemzetközi szerződés keretében a magyar állam hajlandó lenne a lakosságcsereére. Ennek a gondolat az alapját két tapasztalat adhatta. Az egyik, hogy a magyar kormány tudomása volt arról, hogy a csehszlovák vezetés nemcsak elviekben (például a kassai kormányprogramban), de a gyakorlatban is szeretne megszabadulni a magyar kisebbségtől. A másik: Gyöngyösi – mint külügyminiszter – azzal is tisztában volt, hogy a magyar állam politikai irányvonalát – és így a magyar diplomácia intencióit is – a megszálló Szovjetunió nemzetközi politikai érdekei határozzák meg. Annak pedig része a közép-európai nemzetiségi kérdés – tudjuk, hogy ez Sztálin szerint pusztán logisztikai ügy (vagonkérdés) volt – „megoldása”, amelynek minimuma a régióban élő németek kitelepítése (hiszen erre még az amerikai és a brit diplomácia rábólintott).

A fentiek ellenére is szép gondolat, miszerint a magyar kabinet *„nem tartja sem humánusnak, sem demokratikusnak kiszakítani népcsoportokat arról a helyről, ahol születtek, ahol már őseik is verejtékeztek”*. Kár, hogy ez nem volt egyéb a diplomáciai nyelvezet egyik jól hangzó fordulatánál.

1946 tavaszán a Csanád vármegyei nemzeti bizottság a városi és községi nemzeti bizottságokat a bányászok ellátásának biztosítására – mint kiemelten fontos gazdasági érdekre hivatkozva – gyűjtésre szólította föl. A németeket kitelepítésében érintett Kübekháza nemzeti bizottsága is összegyűjtött a bányamunkások számára háromszázhetven kilogramm szemes kukoricát, százhusz kilogramm, burgonyát és harminc kilogramm lisztet. A gyűjtést – és az annak eredményéről készülő jelentést – azonban hátráltatta a németek kitelepítése. Mint Bodó István helyi nemzeti bizottsági elnök 1946. május 8-án kelt, a megyei nemzeti bizottságnak írt levelében fogalmazott: *„Kérem szíves elnézésüket, hogy a határidőre nem jelentettem a gyűjtés eredményét, mert a német kitelepítési munkálatok minden időnket igénybe vették”*.⁹

Bódi Antal ószentiváni lakos 1946. augusztus 19-én fordult a Csanád megyei nemzeti bizottsághoz. Panasolta, hogy az ószentiváni nemzeti bizottság – személyes okokból, mivel állítása szerint ellenségei ülnek benne – nem akar számára igazolást kiadni politikai megbízhatóságáról, amire a fegyvertartási engedélyhez lenne szüksége, mivel az ószentiváni és újszentiváni közös vadásztársaság tagja. Levelében többek között megemlítette, hogy *„amikor az oroszok tőlünk, a falutól négy kilométerre voltak, és harmadmagammal életet feláldozva átmentünk az oroszokhoz és a község és a lakosság megvédésére tudattam, hogy nincs a német hordákból itt már ellenség, bátran jöhetnek be”*.¹⁰

A „német hordák” kifejezésből kiderül, hogy az akkor már csaknem egy éve tartó németellenes propaganda megtette a hatását, s a közbeszédben a németellenesség nem pusztán a hazánkat megszálló náci Németország diktatúrájának képviselőire terjedt ki, de – a kollektív bűnösség elvére alapozott kirekesztő és megfélemlítő ideológia jegyében – valamennyi németre (köztük az évszázadok óta itt élő magyarországi németekre) is.

A Csanád vármegyei nemzeti bizottság 1945. július 12-i ülésén tárgyalta (az egyébként német származású) Schreirer József – a szociáldemokrata párt almáskamarási elnöke – tájékoztatóját, amely szerint *„a sváb származásúak összeszedése alkalmával az oroszok kimondottan baloldali, de sváb származású egyéneket elvittek, és a községben még mindig vannak Volksbund-tagok. Kéri a nemzeti bizottságot, intézkedjék oly irányban, hogy az elhurcolt baloldali érzelmű polgárok a községben lévő bundtagokkal felcseréltesse.”*¹¹ A megyei nemzeti bizottság utasította, hogy a helyi nemzeti bizottság állítsa össze azok listáját, akik *„németbaráti felfogásuk ellenére még mindig a községben vannak”*, azzal a céllal, hogy az a külügyminisztériumnak elküldendő.¹²

Az almáskamarási nemzeti bizottság el is készítette *„a községből Mezőhegyesre és Oroszországba szállított, valamint Almáskamaráson lévő Volksbund-tagok névjegyzékét (...) akiknek Oroszországba való kiszállítása esetén, a már kivitt, de magyar érzelmű almáskamarási sváb származásúak felválthatók lennének”*.¹³ Mivel azonban a bizottság tagjai a már a Szovjetunióba hurcolt almáskamarási németek névlistájából nem tudták megkülönböztetni a „magyar érzelműeket” és a „német érzelműeket”, arra kérték az almáskamarási nemzeti bizottságot, azon személyek lajstromát állítsa össze, akik *„Oroszországból hazaszállíthatók lennének”*.¹⁴

A németek lakta Elek 1946. március 1-jei hatállyal Csanád vármegyétől Békés vármegyéhez került. Mivel azonban az egykori járásközpont ezzel párhuzamosan elveszítette közigazgatási centrum jellegét (és egyszerű községi státuszt kapott a gyulai járásban, míg a csanádi mezőkovácsházi járás óriási duzzadt, mivel az egykori eleki járás települései is odakerültek), előljárói – akik korábban a Békés megyéhez tartozás mellett érveltek – és lakói ennek hatására vissza szerettek volna kerülni Csanádhoz.¹⁵

Páll Endre alispán 1946. május 8-án tette meg április havi jelentését a vármegye közigazgatási bizottságának. Ebben a németek kitelepítésére is kitért: 1946 áprilisában Almáskamarásról telepítették ki őket.

„A hónap folyamán – írta a csanádi alispán – megtörtént Almáskamarás németajkú lakosságának kitelepítése is. A kitelepítést és a benépesítést nem a helyi közigazgatás, hanem a népgondozó hivatal különböző bizottságai intézték. A községben egyszerre három-négy bizottság is működött. A különböző bizottságok között a lakosság természetesen különbséget tenni nem tudott és az ezért az elkövetett és vélt sérelmek miatt nem annál a bizottságnál emeltek panaszt, mely az orvoslásra hivatott lett volna. Ennek folytán legnagyobb részben orvosolatlanok maradtak. Elek község elcsatolása következtében vármegyénkben három községet érdekel közelebről a németek kitelepítése. Újszentivánra és Kübekházában május hónapban kerül sor és remélem, hogy ezekben a községekben nagyobb körültekintéssel és a nemzeti vagyoni nagyobb védelmével fognak eljárni, mint ahogy Almáskamaráson történt. Almáskamaráson ugyanis a baromfi, a méhcsaládok nagy része a gondozás hiánya miatt elpusztult. Az újonnan betelepítettek nagy része a leltárban fel nem vett ingóságokat összeszedve, eltávozott. Egyesek a lezárt lakásokba erőszakkal hatoltak be s az összeszedett ingóságokkal a kerteken keresztül távoztak. Főispán Úr, amint a fent említett dolgokról tudomást szerzett, azonnal felhívta a rendőrséget, hogy a közelebbi fosztogatást akadályozza meg. És személyesen is kint járt helyettesemmel a rend helyreállítása érdekében. Józan és munkás emberek kitelepítésével lehet csak megakadályozni a további pusztulást.”¹⁶

Páll Endre beszámolójának a vármegye mezőgazdasági és fölművelési munkálatainak és termelési ügyeit érintő részében is említette a kitelepítésnek a gazdasági dimenzióját: „Almáskamarás községben a tavaszi mezőgazdasági munkák elvégzését a németajkú lakosság kitelepítése akadályozta meg. Nagy kérdés, hogy az újonnan odatelepítettek a hátralévő munkákat el tudják-e végezni.”¹⁷

1946. május 31-én megfogalmazott május havi jelentésében Páll Endre részletesen írt a kitelepítés újszentiváni és kübekházi eseményeiről is.¹⁸ Ekkor szerzett tapasztalatai szinte teljesen megegyeztek az egy hónappal korábban Almáskamaráson megfigyelttel.

„Május hónapban megtörtént a torontáli járási németek kitelepítése is. Újszentiván és Kübekháza községekben éltek nagyobb tömegben a németek, míg Szőreg községben csak néhány család volt érdekelve.

A kitelepítés lebonyolítására közel háromszázhusz személy érkezett Újszentivánra, mely a munkát öt nap alatt elvégezte. Sajnos a községek lakossága megfélelmezve saját magáról a kitelepítés előtt és alatt valóságos hadizsákmánynak tekintette a kitelepítettek ingóságait és a nemzeti vagyoni igen súlyos károkat okozott. Maguk ellen a kitelepítő bizottságok ellen is több panasz hangzott el, ezeket a panaszokat illetékes helyre továbbítottuk.

A németység kitelepítése után következik az üresen maradt házak és birtokok betelepítése. Ezt a feladatot a községi földigénylő bizottságok végzik a vármegyei földbirtokrendező tanács közreműködésével. Már ez ügyben is több panasz érkezett be hozzám, úgyhogy szükségesnek tartottam személyesen is meggyőződni, mi a valóság a sok panaszban. A betelepítéssel kapcsolatban újságcikkek is jelentek meg a szegeledi napilapokban. A vármegyei földbirtokrendező tanács mindenesetre megvan a lehetősége arra, hogy a jogos panaszokat kivizsgálja és csak azoknak juttasson ingatlant, akik arra érdemesek.”¹⁹

Az alispáni jelentésekből kitűnik, hogy a németek kitelepítése a mezőgazdasági termelés fontos időszakában – a nyári betakarítás előtt – történt, s problémát jelentett, hogy az betelepülők kellő létszámban megérkeznek-e, illetve megfelelő módon el tudják-e végezni az ilyenkor elvégzendő munkálatokat. Az időjárás sem kedvezett azokban a napokban az újszentiváni gazdálkodóknak, hiszen 1946 júniusában – mint a megyei gazdasági hivatal vezetőjének jelentésében olvasható – nagy mennyiségű eső, illetve jégeső pusztította termést. Újszentiván határában kétszáz katasztrális holdon tíz-tizenöt százalékos kár keletkezett a kukoricában és a dohányban.²⁰

Említést érdemel, hogy a Csanád vármegyei rendőr-főkapitányság vezetője, Lénárt István alezredes 1946. június 12-i, május hónapra vonatkozó jelentésében nem írt arról, hogy a németek kitelepítésével kapcsolatban bármilyen politikai vagy biztonsági probléma lett volna. A németység kitelepítésével egy időben – bár véleményem szerint attól függetlenül – a vármegye területén antiszemita megmozdulásokra került sor. Földeákon és Mezőkovácsán a vérvád terjesztésének hatására érték inzultusok a haláltáborokból és a deportálásból visszatért zsidókat, míg Makón antiszemita röpiratok jelentek meg – amelyeket ráadásul a baloldali koalíciós pártok (Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt) jelképeivel láttak el –, ahol május 31-én az ortodox izraelita közösség zsinagógája is lángba borult.²¹ Bár a megyei főkapitány-helyettes egy hónappal későbbi jelentése szerint a tüzeset „bűnügyi eseménynek látszott”, de valójában „gondatlanság esete forog fenn”²², Pelle János *Az utolsó vérvádak* című munkájában arra a megállapításra jut, hogy a kommunista befolyás alatt álló helyi rendőrség által levezényelt – kisgazdaellenes élű – provokációról volt szó (ami végül nem érte el célját).²³

1946. december havi jelentésében (1946. december 31.) Páll Endre alispán arról tájékoztatta a közigazgatási bizottságot, hogy november végén és december elején a városok és községek gazdálkodását vizsgáló tárcaközi bizottság a helyszíneken tájékozódott a Csanád vármegyei viszonyokról. A testület huszonegy csanádi településről – köztük Újszentivánról – állapította meg, hogy bevételeik nem fedezik kiadásait, s ezért számukra több mint százkilencvenezer forint összegű állami segélyt irányzott elő.

„Természetesen nem szabad elfelejtkeznünk – fogalmazott az alispán –, hogy azok a községek, ahonnan nagyobb számban jelentkeztek áttelepítésre a szlovákok, kiadásait fedezni nem tudják, hasonló helyzetben vannak a telepés községek, Újszentiván, Kübekháza és Almáskamarás, ahol a német lakossá helyébe betelepített új telepések ma még adót fizetni nem képesek.”²⁴

Újszentiván község – részben a kitelepítések és a betelepítések miatt előálló – nehéz gazdasági helyzetére példa, hogy 1947 márciusában a helyi óvoda felügyelő bizottságának elnöke, az egyébként kübekházi német családból való Winkler József plébános²⁵ azt kénytelen jelenteni a vármegyei közegészségügyi albizottságnak, hogy a falu egy fillérrel sem tudja támogatni az intézményt az 1947/48-as oktatási évben. (Az óvoda költségvetése hatszáz forint volt.)²⁶

Páll Endre a közigazgatási bizottságnak készített 1946. szeptemberi beszámolójának elején az országos, sőt a nemzetközi politikai helyzetre is kitekintést tett. A párizsi béketárgyalások kapcsán fogalmazta meg gondolatait az alispán, amelyek, úgy vélem, kiválóan tükrözik a magyar társadalom – vagy szűkebben a magyar értelmiség és/vagy hivatalnok réteg – elvárásait. Ezek a szempontok – például a magyarsággal szemben a trianoni békeszerződéssel elkövetett igazságtalanságok orvoslásának igénye – hangsúlyosan jelentek meg a Makón – Csanád vármegye székhelyén – megalakult és a városban hagyományosan erős Nemzeti Parasztpárt korabeli politikai megnyilvánulásában, s talán ez tükröződik az alispán véleményében is.

„E hónap alatt mindenkinek a figyelme Párizs felé fordult, ahol talán évszázadokra döntenek a magyarság sorsa felett. Csalódással kell azonban megállapítanunk, hogy a békekonferencia egyáltalában nem veszi tekintetbe azokat a nagy elveket és eszméket, amelyeket a győztes hatalmak a háború alatt hirdettek. A legyőzött államokkal szemben ugyanaz az elfogultság és gyűlölet nyilvánul meg, mint amilyennel 1918-ban Trianonban találkoztunk.

Nemhogy nem kaptuk vissza a magyarlakta területeket, hanem még színmagyar községeket is elcsatolnak tőlünk, tisztán imperialista érdekekből, és annak is ki vagyunk téve, hogy ártatlan magyar testvéreink százezreit üldözik ki ezeréves otthonukból. Ez a bánásmód azonban nem szabad, hogy elcsüggyessen bennünket. A demokráciába vetett hitünk továbbra is fenn kell, hogy maradjon. Az igazság győzedelmeskedni fog, mindenről lemondva, de hittel és bizalommal eltelve kell dolgoznunk hazánk és az elnyert szabadság megtartása érdekében.

Csanád vármegye törvényhatósága is átérezte a mai idők komolyságát és fontosságát, és a szeptemberi közgyűlésen újabb felirattal fordult a kormányzathoz, kérve arra, hogy kövessen el minden tőle telhetőt, és ha lehet, akadályozza meg, hogy ártatlan véreink erőszakkal kitelepítessenek otthonukból.”²⁷

Az 1946. októberi alispáni jelentésben is megtalálható a készülő párizsi békeszerződéssel való elégedetlenség hangja, elsősorban annak szigorú gazdasági szabályai

és jóvátételi követelései miatt. A béke ugyanis a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának nemcsak az onnan a magyar haderő által elhurcolt javak visszaszolgáltatását írta elő, de összesen háromszázmillió amerikai dollárnyi jóvátétel nyolc éven belüli megfizetését is. Hogy az alispán aggodalma nem volt alaptalan, bizonyítja, hogy már 1946 áprilisában (akkor még az 1945. január 20-i moszkvai fegyverszüneti egyezmény értelmében) a vármegyének negyvenöt tonna súlyú élőállatot – hat tenyészbikát, ötvenhét-ötvenhét darab továbbtenyésztésre alkalmas tehenet, illetve üszőt, valamint nyolcszáz sertést – kellett a szovjet jóvátétel részeként átadni a megszállóknak – derül ki a megyei gazdasági hivatal vezetőjének 1946. május 9-i jelentéséből.²⁸

„A hónap nagyfontosságú eseménye a béketárgyalások befejezése volt – mondta Páll Endre. – Amint az előre látható volt, a béketárgyalások Magyarország számára semmi jót nem hoztak. Bár az összes demokratikus államok több ízben megállapították a trianoni békeszerződés igazságtalanságát, most amikor alkalmuk és lehetőségük lett volna az igazságtalanságokat helyrehozni, egyhangú határozattal fenntartották a trianoni határokat.

Elviselhetetlen terhet jelentenek a béketervezet gazdasági rendelkezései. Ezek végrehajtása az ország gazdasági elsorvadását jelentené. Csüggednünk azonban nem lehet. Meg kell mutatnunk, hogy a drákói szigorúságú béke mellett is élni akarunk, és élni fogunk. A demokrácia a nemzet összes erőinek összefogására képes, ha a nagyhatalmak meggyőződnek arról, hogy nemzetünk beilleszkedett a demokráciák nagy családjába és a demokráciával élni fog, lehetetlen, hogy a gazdasági rendelkezéseket ne enyhítenék és talpra állásunkhoz segédkezett ne nyújtanának.”²⁹

Hencz Aurél Csanád megyei tanfelügyelő 1946. február 12-én írott, január hónapra vonatkozó jelentésében tájékoztatta a vármegye vezetőit és közigazgatási bizottságát a nemzetiségi iskolák helyzetéről. Kifejtette, hogy minden nemzetiségi iskolásnak joga van az anyanyelvi oktatáshoz, majd részletezte a megyei nemzeti-ségi iskolák adottságait.

„Öt g(örög)k(eleti). szerb iskolában eddig is és természetesen ezután is szerb nyelven folyik az oktatás: Battonya, Deszk, Magyarcsanád, Szőreg, Újszentiván. Román nyelven folyik a tanítás továbbra is a magyarcsanádi g(örög)k(eleti). román iskolában. Héber nyelven folyik a tanítás a f(olyó). tanév elején megnyílt deszki héber egyesületi iskolában. Szlovák nyelvű tanítás lesz az alábbi népiskolákban: ambrózfalvai állami, csanádalberti evang(élikus)., pitvarosi állami, medgyesegyházi állami, nagykopáncsi községi és pusztotlakai I. sz(ámú). állami népiskolában, illetve ezen iskolák közül többen szlovák tagozat szervezendő. Román tagozat szervezendő a battonyai, eleki, elek-lőkösházi I. sz(ámú) és a pusztotlakai II. és III. sz(ámú). állami iskolával kapcsolatosan.”³⁰ Az egykori – legalább részben – német tanítási nyelvű iskolák ekkor már nem működtek a vármegyében.³¹

Jegyzetek

- ¹ A szerző történész, intézményvezető, Emlékpont, címzetes főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola
- ² Vö. *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Összeáll. és bev.: Erdmann Gyula. Gyula, 1990.
- ³ Lásd bővebben: Miklós Péter: *A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei történetéhez*. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2007. Szerk. Tóth István. Szeged, 2008. 93–100.
- ⁴ Pásint Ödön (1900–1950) életéről és sokrétű elméleti és gyakorlati munkásságáról lásd bővebben: *Nóvé Béla Hivatása: kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe*. Kolozsvár, 2012.
- ⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL CSML). Csanád vármegye alispánjának iratai. Elnöki iratok. XXI. 3. a. (a továbbiakban: CSVAI EI) 1. doboz 5/1946.
- ⁶ MNL CSML Csanád vármegyei alispánjának iratai. Általános iratok. XXI. 3. b. (a továbbiakban: CSVAI ÁI) 37. doboz. 3146/1946.
- ⁷ Banner József: *Elek község német személynevei*. In: A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 2. köt. Szerk.: Dér László. Békéscsaba, 1973. (187–215.) 211.
- ⁸ MNL CSML Csanád Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai. Általános iratok. XVII. 1. (a továbbiakban: CSNBI ÁI) 3. doboz 224/1945.
- ⁹ MNL CSML CSNBI ÁI 4. doboz 399/1946.
- ¹⁰ MNL CSML CSNBI ÁI 4. doboz 468/1946.
- ¹¹ MNL CSML CSNBI ÁI 4. doboz Jegyzőkönyvek, 1945. július 12. 2.
- ¹² MNL CSML CSNBI ÁI 4. doboz Jegyzőkönyvek, 1945. július 12. 2–3.
- ¹³ MNL CSML CSNBI ÁI 4. doboz Jegyzőkönyvek, 1945. augusztus 2. 1.
- ¹⁴ MNL CSML CSNBI ÁI 4. doboz Jegyzőkönyvek, 1945. augusztus 2. 1.
- ¹⁵ MNL CSML Csanád vármegye közigazgatási bizottságának iratai. XXI. 9. (a továbbiakban: CSKBI) 4. doboz 57/1947. 13–14.
- ¹⁶ MNL CSML CSKBI 4. doboz 57/1947. 17.
- ¹⁷ MNL CSML CSKBI 4. doboz 57/1947. 21.
- ¹⁸ A kübekházi németiség történetének legutóbbi földolgozása: Molnár Róbert – Miklós Péter: *Kübekháza első 170 éve*. Kübekháza, 2014.
- ¹⁹ MNL CSML CSKBI 4. doboz 57/1947. 23.
- ²⁰ MNL CSML CSKBI 4. doboz 62/1947. 16.
- ²¹ MNL CSML CSKBI 4. doboz 60/1947. 22.
- ²² MNL CSML CSKBI 4. doboz 60/1947. 24.
- ²³ Pelle János: *Az utolsó vérvádak. Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből*. Budapest, 1995. 167–186.
- ²⁴ MNL CSML CSKBI 4. doboz 57/1947. 69–70.
- ²⁵ Lásd bővebben: Miklós Péter: *Az újszentiváni római katolikus egyházközség története*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2001. 1–2. sz. 123–140.
- ²⁶ MNL CSML CSKBI 6. doboz 390/1947.
- ²⁷ MNL CSML CSKBI 4. doboz 57/1947. 51.
- ²⁸ MNL CSML CSKBI 4. doboz 62/1947. 11.
- ²⁹ MNL CSML CSKBI 4. doboz 57/1947. 57.
- ³⁰ MNL CSML CSKBI 4. doboz 61/1947. 2.
- ³¹ Vö. Tóth Ágnes: *Nemzetiségi népkölkök Magyarországon az 1943/44-es tanévben*. Kecskemét, 1998. 56., 193.

Péter Miklós

About the relocation of Germans in Csanád County

In 1946, the German population evacuated from Csanád County (now in the border of Csongrád County and Békés County, Hungary). The depopulation of Germans is supported by the British, American and Soviet powers also and In Hungary the Soviet invaders controlled the process. Involved in the relocation of Csanád County three villages (Almáskamarás, Kübekháza, Újszentiván) and four thousand seven hundred men. Sources of the study were documents of Hungarian National Archives Csongrád county archives, primarily the reports of Csanád (UTF-8?) County's deputy. From these papers not only the story of the event, but also the personal history emerges and it seems: there was no real conflict between the local Germans and Hungarians, only fueled conflict for political reasons. In the summer of 1946 peaceful coexistence between nations over Csanád County and throughout the Southern Region.

Délvidéki Szemle, 1. Number 2. 86–95. pp. (2015)